

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Hakarps kyrkogård

*Hakarps socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: la Manbo
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

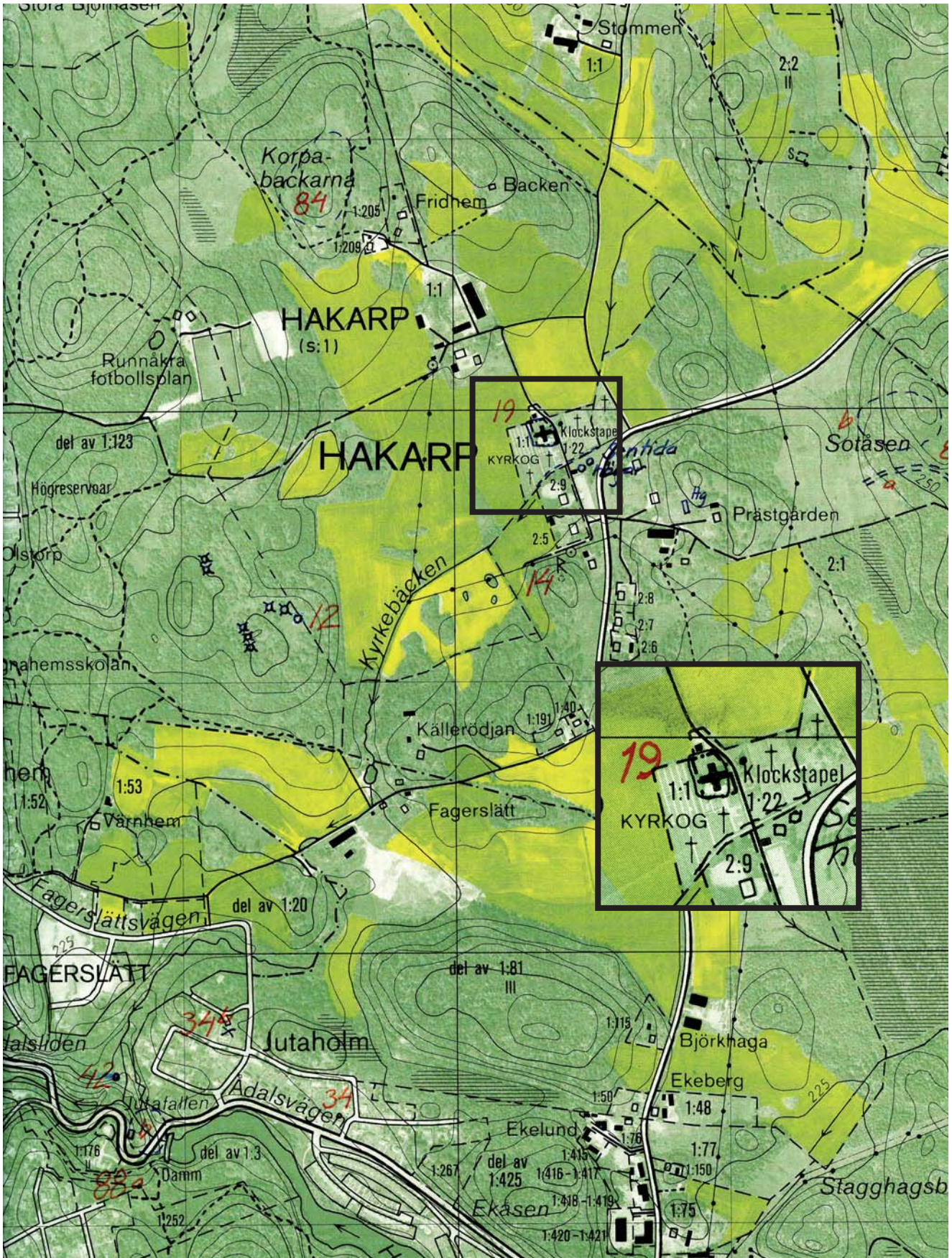
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	7
Allmän kyrkogårdshistorik	9
Sammanfattande beskrivning	11
Hakarps kyrkogård	12
Kyrka och kyrkomiljön	12
Kyrkogårdens historik	13
Händelsehistorik	14
Beskrivning av kyrkogården idag	15
Allmän karaktär	15
Omgärdning	16
Ingångar	16
Vegetation	16
Gångsystem	16
Gravvårdstyper	17
Byggnader	18
Beskrivning av enskilda kvarter	19
Kvarter A och B	19
Kvarter C och D	20
Kvarter E	21
Kvarter F och G	22
Kvarter H	23
Kvarter I	24
Kvarter J, minnes- och urnlunden	25
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	26
Att tänka på vid förvaltning av kyrkogården	26
Referenser	28
Tekniska och administrativa uppgifter	28

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Hakarp 7E 1c. Skala 1:10 000

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I förekommande fall har även arkiv hos respektive samfällighet gåtts igenom. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård skrivs en delrapport med en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram, samt en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och kyrkan.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kronobergs och

Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av byggnadsantikvarie Ia Manbo vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, *bogårdsbalken*, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även *stigluckan* som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och *begravningsplatser* – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade *köpegravar* och *allmänna gravar*. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare

även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den *allmänna linjen* där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska *sorgeträden* med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med *rygghäckar*. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också *minneslundar* för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, *askgravlundar* med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, *kistminneslundar* där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt *kistgravlundar* där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

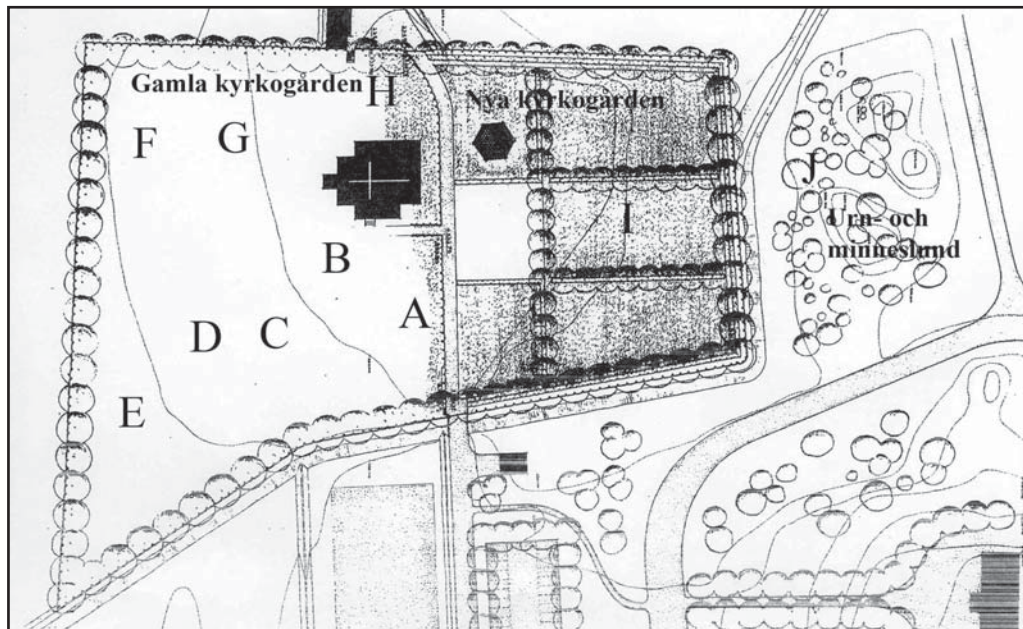
På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen *skogskyrkogården*. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Hakarps kyrkogård har medeltida kontinuitet som begravningsplats då en tidigare träkyrka uppfördes på platsen under 1100-talets slut eller 1200-talets början. Kyrkogården utbreder sig huvudsakligen öster om kyrkan och är uppdelad i tre delar, den gamla kyrkogården som ligger i anslutning till kyrkan, den nya kyrkogården som ligger på andra sidan den gamla landsvägen och minnes- och urnlunden som ligger öster om nya kyrkogården. Nya kyrkogården anlades 1968 och iordningställdes och togs i bruk 2003 och minnes- och urnlunden inrättades 1983. 1900-talets andra hälft har, för gamla kyrkogården, främst inneburit att den har blivit betydligt mer prydlig och regelbunden. 1997 antogs ett program för att på sikt byta och förnya träd- och häckbeståndet på gamla kyrkogården.

Kyrkogården avgränsas av en kallmurad stödmur mot den lägre liggande omgivande marken och den bäck som rinner i söder och öster. Runt kyrkogården finns även en trädkrans av alm på den gamla och björk på de nyare delarna.

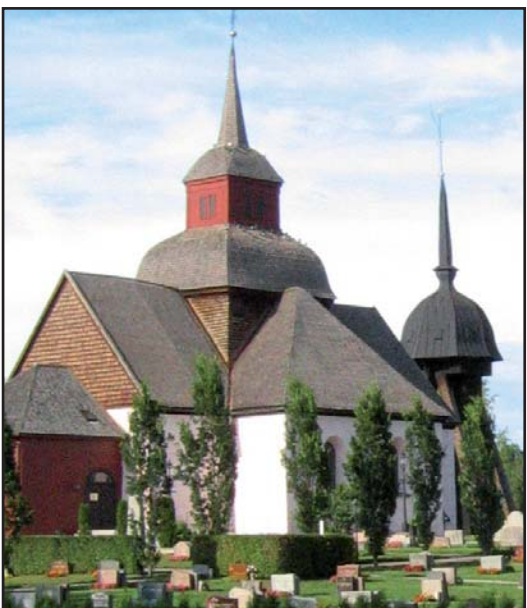
Den gamla kyrkogården har i denna rapport delats in i åtta kvarter efter deras olika karaktärer. De flesta kvarter präglas av gravvårdar från 1900-talet och främst dess andra hälft. Flest äldre och mest påkostade gravvårdar finns i kyrkogårdens södra del. Den nya kyrkogården är så pass nyligen iordningställd att den ännu inte nyttjats i någon högre grad. I öster finns minneslunden på en bergknalle och nås via en trappa.

Gravkarta från 1968. Kvartersindelningen är rapportförfattarens egen.

Landsvägen gick tidigare mellan kyrkan och klockstapel. (Foto: JLM)

Hakarps kyrka 2006.

Hakarps kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljön

Hakarps socken ligger i Jönköpings läns norra del. Socknen är en av de mindre i länet och i väster går sockengränsen ned till Vätterstranden. Den gränsar till Lekeryds och Svarttorps socknar i öst, Skärstad socken i norr, Rogberga och Öggestorp i söder och Ljungarum i väst. Landskapet är präglat av skog omväxlande med åker och äng. Åtskilliga fynd från stenåldern och yngre järnålder vittnar om tidig bebyggelse, första gången socknen nämns i skrift är i en fastehandling från 1389, då som Akathorpe.

Hakarps kyrka ligger i byn med samma namn på höjderna öster om Huskvarna. Kyrkan med kyrkogård är i väst, öst och norr omgiven av åkermark, i söder finns parkeringsplatser och en förskola. Det är söder om kyrkogården som samhällets bebyggelse breder ut sig. Tidigare gick landsvägen mellan kyrkan och klockstapel men den är idag flyttad utanför nya minnes- och urlunden i öster.

Den nuvarande stenkyrkan är uppförd 1693-1694, på samma plats som det tidigare stod en medeltida träkyrka. Den nya kyrkan byggdes utanför den gamla som därmed kunde användas som gudstjänstlokal under byggnadstiden och delar av det medeltida timret finns återanvänt i torn-, tak- och golvkonstruktionen. Stenkyrkan är utformad som ett grekiskt kors, med sakristian i det sammanbyggda nordöstra hörnet. Förmodligen svarade arkitekt Erik Dahlberg för ritningarna. Tak, torn och gavelrösten är spånklädda och fasaderna är slätputsade och avfärgade i rosa. 1994 byggdes kyrkan ut åt väster för att få större utrymme för samling och förvaring.

Kyrkomiljön vid tidigt 1900-tal skiljer sig från dagens. (Foto: JLM)

Kyrkogårdens historik

Hakarps kyrkogård är medeltida till sitt ursprung, den tidigare träkyrkan uppfördes under sent 1100-tal eller tidigt 1200-tal, och kyrkogården anlades vid samma tid. Kyrkogården har troligen utvidgats i ett flertal etapper varav vi med säkerhet känner till tre: 1918 då kyrkogården utvidgades åt väster, 1968 då kyrkogården utvidgades åt öster för att ge mer plats för kistgravsättning och 1983 då ett urn- och minneslundsområde utformades. Utvidgningen från 1968 hade ännu inte tagits i bruk 2003 då man tog initiativ till att omforma den delen av kyrkogården till det utseende den har idag.

Att en utvidgning skedde 1918 kan utläsas av äldre kartmaterial men om någon skriftlig information finns om skeendet är okänt. På dessa kartor syns även att landsvägen vid denna tid gick mellan kyrkan och klockstapeln. Traditionellt sett är marken söder och öster om kyrkan de äldsta delarna på en kyrkogård, eftersom de platserna ansågs mest eftertraktansvärda att begravas på. På Hakarps kyrkogård har området öster om kyrkan av förklarliga skäl varit oanvänt, eftersom landsvägen gick där. Kartan från 1912 visar tydligt att kyrkogården bredde ut sig söder om kyrkan men hur marken var disponerad är okänt. Den allra äldsta kyrkogården har troligen varit mindre och omfattat ungefär lika mycket yta runt kyrkans alla sidor. Vid utvidgningen 1968 svarade Erlandsen Böwes Trädgårdsarkitektkontor AB för ritningarna och den nya kyrkogården iordningställdes 1974 efter ritningar av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson. Vid utvidgningen revs ett bårhus och ett förrådshus ”av ringa värde”, ett nytt förrådshus uppfördes i norr och ett nytt bårhus söder om kyrkogårdens entré, båda utanför kyrkogården, efter ritningar av Viak AB.

Flygfotot från 1947-49 visar en kyrkogård som till största delen rationaliserats bort idag. Under första hälften dominerade grusgravarna på länets kyrkogårdar. (Foto: JLM)

Beroende på olika utvidgningar har också kyrkogårdsmuren olika ålder. Möjligen kan den östra muren närmast kyrkan ha medeltida kontinuitet även om själva murarna blivit ommurade vid senare tillfällen. Den västra muren kan härröra från utvidgningen 1918 och den södra uppfördes förmodligen före 1912, men det är svårt att ge någon exakt ålder. Ett antal åldersbestämningar finns på tillfällen då muren har reparerats eller murats om men inget kartmaterial finns, vilket försvårar dateringen av enskilda murpartier.

Händelsehistorik

1680-tal

En äldre klockstapel stod på samma plats som den nuvarande. (JLM)

1722

Kyrkogården omgärdades med en ringmur. (Minnesblad från Hakarps kyrkas 200-åriga jubileum 1894, ATA)

1723

Kyrkogården planterades med träd. (Minnesblad från Hakarps kyrkas 200-åriga jubileum 1894, ATA)

1746

En ny klocka göts av Kongliga Styckgjutaren. (ATA)

1747

En fristående klockstapel byggdes, eftersom belastningen på kyrkans tornlanternin blev för stor med den nya klockan och de två medeltida. (ATA)

1775

Kyrkomuren var mycket förfallen och en omläggning föreslogs. (ATA)

1799

Klockstapelns undergick en större reparation. (ATA)

1819

Beslut om reparation av muren och uppmurning av en anständig port 1820. (ATA)

1822

Beslut om att en ny port till klockstapelplanen lika den till kyrkogården skulle inrättas. (ATA)

-1894

Planen kring klockstapeln utvidgades på prästgårdens mark. (Minnesblad från Hakarps kyrkas 200-åriga jubileum 1894, ATA)

1894

Kyrkogården ska enligt beslut utvidgas. Okänt i vilken utsträckning. (Minnesblad från Hakarps kyrkas 200-åriga jubileum 1894, ATA)

1918

Kyrkogården utvidgades åt väster. (ATA)

1968

Kyrkogården utvidgades åt öster (nya kyrkogården). Ritningar av Erlandsen Böwes Trädgårdsarkitektkontor AB. (JLM)

1974

Den senaste utvidgningen, från 1968, ställdes i ordning efter ritningar av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson. (JLM)

1983

En minnes- och urlund inrättades öster om nya kyrkogården. (ATA)

1993

Restaurering av klockstapeln efter förslag av arkitekt Per Rudenstam. (JLM)

1997

Förslag på en förändring av träd- och häckbeståndet på kyrkogården godtogs. Ritningar gjordes av L-E Carlsson vid Byggnads- och projekteringsavdelningen på Tekniska kontoret, Jönköpings kommun. De flesta förändringarna är idag genomförda. (ATA)

2003

Nya kyrkogården ställdes i ordning och gravkvarteren lades om. (ATA)

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Hakarps kyrkogård har en rektangulär form där de tre ingående delarna, gamla och nya kyrkogården samt minnes- och urlunden är av ungefär samma storlek. Kyrkan ligger på gamla kyrkogården som är förlängd i en spets i det sydvästra hörnet. Gamla och nya kyrkogårdens södra och östra avgränsning beror på den bäck som

Kyrkogården omgärdas av en kallmur i granit. I söder begränsas kyrkogårdens utsträckning av en bäck.

Ingångarna vid den forna landsvägen är från 1968.

rinner där och som även lett till att minnes- och urlunden nås över en träbro. De flesta gravvårdarna finns idag på gamla kyrkogården, den nya är ännu inte särskilt utnyttjad, medan urlunden har använts mycket sedan den anlades 1983. På gamla kyrkogården är kvarteret söder och sydöst om kyrkan det som bevarats bäst av de äldre och ger idag en relativt bra bild av hur ett köpegravskvarter från början av 1900-talet och framåt kunde se ut. I övrigt är kyrkogården förhållandevis homogen med låga och breda gravstenar. Ett område som skiljer sig från de övriga är det norr om kyrkan där vårdarna enbart består av liggande hällar.

Omgärdning

Hakarps kyrkogård omges av en kallmurad stödmur av tuktad eller kluven granit. Längs den södra muren finns ett svartmålat trästaket.

Ingångar

Kyrkogården har sex ingångar: en i vardera änden av den forna landsvägen, en i söder och en i norr på den gamla kyrkogården och två till minnes- och urlunden. Landsvägsingångarna har grindstolpar av kryssharnad granit, med konisk avslutning krönt med ett kors. Vid den södra ingången finns ingen grind uppsatt men den ska vara lika som den som finns i norr som är smidd och svartmålad. Förmodligen härrör ingångarna från kyrkogårdsutvidgningen 1968. De övriga ingångarna är öppningar utan grind.

Vegetation

Den gamla kyrkogården omgärdas i söder, väster och norr av en trädkrans av alm, under den växer i väster och norr en häck av häggmispel. Öster om den norra ingången växer måbär under trädkransen. Längs de västerut gående grusgångarna växer alléer av pelarek och längs den östra muren finns hängbjörkar. Rygghäckar finns över i stort sett hela gamla kyrkogården: i syd idegran, i sydväst pelartuja, i öst närmast kyrkan oxbär och i norr funkia och salvia.

Den nya kyrkogården inramas i söder, öster och norr av en trädkrans av björk. Under träden växer bukettapel och... Rygghäckar av avenbok finns i tre halvcirklar på vardera halvan av kyrkogården vilka tillsammans bildar tre ovaler och ett antal ornäsbjörkar, oxlar och lönnar finns planterade.

Minnes- och urlunden har även den en trädkrans av björk men här växer oxbär under dem. Inne i lunden präglas växtligheten av det vilda och naturliga.

Gångsystem

På gamla kyrkogården leder en grusgång från öppningen i öster, längs kyrkans södra fasad runt tillbyggnaden i väster. Vid kyrkans sydingång leder en gång söderut, längs den södra kanten av kyr-

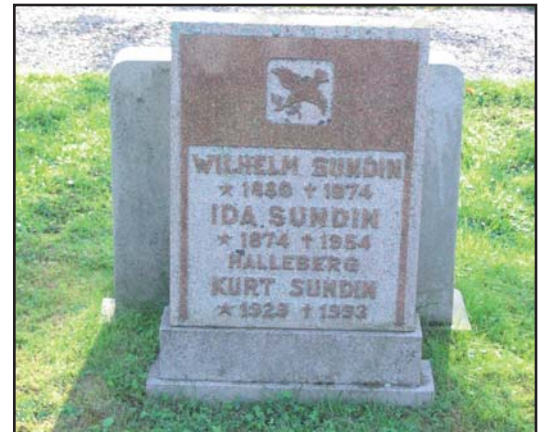
kogården. Öster om kvarteret i sydväst viker gången norrut för att följa kvarteret västerut där den går längs den västra kanten till det nordvästra hörnet där den tar slut. Den gång som går rakt västerut från kyrkans tillbyggnad grenar sig fem gånger åt norr och söder. Gångsystemet på nya kyrkogården består av två breda grusgångar kantade med gatsten. Gångarna går från norr till söder och från öster till väster och korset på mitten har markerats med en rundel av gatsten.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna på Hakarps kyrkogård visar upp ett brett historiskt spektrum. Den vanligaste formen är efterkrigstidens breda och låga vilka finns på den större delen av gamla kyrkogården (kvarter C-G). De stora och påkostade gravarna från förra sekelskiftet ligger huvudsakligen samlade i södra och sydvästra delen närmast kyrkobyggnaden (kvarter A och B). Dessa båda kvarter har det gemensamt att de ligger på välexponerade platser. Norr om kyrkan finns ett område med liggande hällar (kvarter H), här finns även äldre museigravvårdar placerade längs med kyrkoväggen och en rad med sekundärt placerade mindre järnkors. Avvecklandet av grusgravar med omgärdning är en vanlig utveckling på landets kyrkogårdar och har även drabbat Hakarps kyrkogård. Denna utveckling mot en enklare och mer lättkött kyrkogård är typisk för andra hälften av 1900-talet och kan i Hakarp ses på större delen av gamla kyrkogården. På nya kyrkogården finns ännu endast ett fåtal gravvårdar och dessa har en modern asymmetrisk form. I urnlunden finns främst den typiska urngravvården: en mindre natursten med enkel inskription.

De flesta gravvårdarna på Hakarps kyrkogård är från andra hälften av 1900-talet och har modern, låg och bred form, men ett fåtal äldre mer högresta gravvårdar finns ännu kvar.

Klockstapeln är från 1747.

Byggnader

Förutom kyrkobyggnaden förekommer en klockstapel på kyrkogården. Tidigare stod den utanför kyrkogården på andra sidan landsvägen men i och med utvidgningen och flytten av vägen finns nu klockstapeln inne på kyrkogården. Stapeln uppfördes 1747 för att rymma kyrkans tre klockor. Två medeltida klockor fanns i kyrkans tornlanternin men efter att ytterligare en klocka gjutits 1746 klarade inte lanterninen tyngden och en klockstapel uppfördes på samma plats som det ska ha stått en klockstapel på 1680-talet. 1799 undergick klockstapeln en större reparation, det är okänt vad som genomfördes. 1992 elektrifierades klockringningen i stapeln och 1993 genomfördes en större restaurering som omfattade tjärning av samtliga trätytor, målning av takkupolen och sträckankarjärn, invändig renovering av klockvåningens bärande konstruktion samt ny underpanel till klockvåningen.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A och B

Allmän karaktär

Kvarter A och B ligger söder om kyrkan och västingången, på den plats som traditionellt haft högst anseende på grund av kvarterets exponerade placering nära eller på väg till kyrkans huvudingång. Området är en öppen gräsyta med gravvårdarna främst placerade i nord-sydlig riktning. Kvarteren har många äldre gravvårdar bevarade men även yngre som ännu är i bruk.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter A och B avviker tydligt från de övriga på kyrkogården, dels genom att flera är stora och högresta dels genom att det är det enda som har bevarade grusgravar. Spridningen är dock rätt stor och omfattar gravvårdar från 1868 till 2005. I kvarteren finns sju grusgravar med bevarade stenramar, dessutom ytterligare en stenramsgrav. Intressant är den rad av barngravar som finns i kvarter B, daterade 1937-1992, med små gravvårdar som påminner om de som i vanliga fall brukar hittas i den betydligt enklare allmänna linjen. Andelen titlar är hög, något som kan förväntas av ett kvarter av det här slaget. Här vilar till exempel rättsaren, apotekaren, fanjunkaren, orgeltramparen, rektorn, riksdagsmannen, lärarinnan, avdelningschefen och häradshövdingen.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren har en särställning på kyrkogården genom sina många välbevarade äldre och påkostade gravvårdar. Här finns kyrkogårdens bevarade grusgravar och dessa tillsammans med stenramarna är vik-

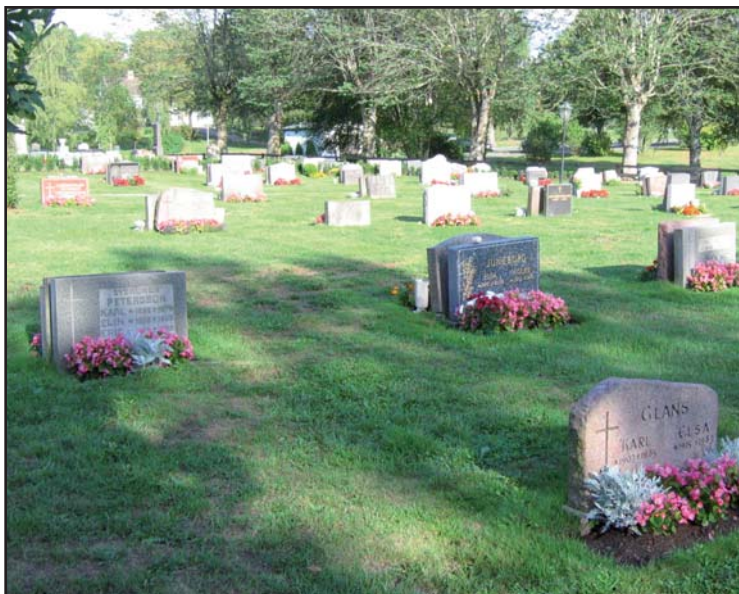
Kvarter A och B är de bäst bevarade kvarteren på kyrkogården och det är här de resterande grusgravarna finns.

tiga för kvarterens karaktär för forståelsen av ett utbredd gravskick från förra sekelskiftet. Det är också det enda området på kyrkogården med högresta gravvårdar vilket ger kvarteren en ståtlig och ålderdomlig prägel.

Kvarter C och D

Allmän karaktär

Kvarteren ligger på den södra delen av kyrkogården och består av två likartade gräsytor delade på mitten av en grusgång. På den östra delen, kvarter C, finns tre rygghäckar av idegran medan den västra, kvarter D, är helt öppen. Gravvårdarna är placerade rygg mot rygg från norr till söder. Längs med den norra kanten av kvarteret växer sex pelarekar.

Gravvårdstyper

Kvarteret är väldigt enhetligt vad gäller gravvårdar. Den äldsta är från 1905 men en tydlig övervikt finns från 1950- och 1980-talen. Gravvårdarna är typiska för sin tid, enkelt utförda och med breda och låga proportioner, ett fåtal dekorativa element som blommor, kors eller fåglar förekommer. Titlar förekommer sparsamt, vilket är brukligt för tiden, endast på tre av vårdarna nämns åkeriägaren, sågverksägaren och snickarmästaren. Från och med 1990-talet ändras utformningen till mer fria former med asymmetriska naturstenar som förebild.

Den idag vanligaste låga och breda formen på gravvårdar blev modern under 1930-talet och har varit allena rådande under efterkrigstiden.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har en enhetlighet som är typisk för denna tid, med regelbundet placerade gravvårdar av liknande utseende i upprepade rader. Det kulturhistoriska värdet är främst kopplat till denna tids-

typiska utformning och homogena regelbundenhet, karaktären är dock inte unik utan snarare mer typisk och är väl företrädd på de flesta kyrkogårdar i landet.

Kvarter E

Allmän karaktär

Kvarteret är litet och skulle egentligen kunna beskrivas under kvarter C och D, men avviker så pass mycket att det utgör ett kvarter för sig. Kvarteret ligger i det sydvästra hörnet på kyrkogården och avgränsas av en grusgång i öst och häcken av häggmispel i väst. Gravvårdarna är placerade rygg mot rygg från norr till söder. Tre av gravraderna har rygghäckar av pelartuja och den fjärde är placerad mot häggmispelshäcken. Längs gången på den norra sidan finns två pelarekar.

Gravvårdstyper

Den äldsta gravvården i kvarteret är från 1959 och vårdarna är följaktligen av den moderna låga och breda typen. Speciellt med kvarteret är kronologin, med upp till tolv stenar i rad från samma år. På en del ställen i raderna finns inslag av en nyare sten, förmodligen där gravrätten gått ut. Vid utgallring av vårdar utan gravrättsinnehavare bör stor hänsyn tas till den kronologiska ordningen av gravvårdarna.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

De moderna stenarna från 1959 och framåt finns väl företrädda på de flesta kyrkogårdar, här ligger det främsta värdet i att de är så väl samlade i kronologiska rader. Gravvårdar bör inte avlägsnas

Kvater E avviker från den övriga kyrkogården med dess kronologiskt placerade vårdar.

mer än vad som redan gjorts utan vårdarnas tidsföljd bör värnas. Förutom detta ligger det kulturhistoriska värdet i stenar med titlar och Orts- eller gårdnsnamn samt de vårdar som är resta över personer med lokal- eller personhistoriskt intresse.

Kvarter F och G

Allmän karaktär

Kvarteren ligger rakt väster om kyrkan, söder, kvarter F, och norr, kvarter G, om den grusgång som går västerut från tillbyggnaden. Från grusgången delar fem gånger på vardera sidan de två kvarteren i sex respektive sju mindre områden. Längs mittgången växer en allé av pelarek. På varje mindre område finns en gravrad med gravvårdarna placerade rygg mot rygg från norr till söder. På områdena i öster, ett i söder och två i norr, finns rygghäckar av oxbär.

En viss personlig utformning finns av vårdarna men proportionerna är vanligen låga och breda.

Gravvårdstyper

I kvarteren F och G är de flesta gravvårdar från 1930-talet och framåt. Detta speglas i utformningen av vårdarna som präglas av låga och breda proportioner, enkel utformning och lågmäld profil. Gravvårdarna efter 1990-talet är som på andra ställen präglade av mer naturlika former. Titlar förekommer endast på tre av vårdarna, över färghandlaren, hemmansägaren och smeden, vilket är typiskt för den tidsålder vårdarna representerar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret har en enhetlighet som är typisk för denna tid, med regelbundet placerade gravvårdar av liknande utseende i upprepade rader. Det kulturhistoriska värdet är främst kopplat till denna tids-

typiska utformning och homogena regelbundenhet, karaktären är dock inte unik utan snarare mer typisk och är väl företrädd på de flesta kyrkogårdar i landet. Rygghäckarna är ett typiskt drag från efterkrigstiden och hör tätt samman med den här typen av kvarter. De bör upprätthållas.

Kvarter H

Allmän karaktär

Kvarteret är relativt litet och ligger norr om kyrkan. Det avgränsas i väster av en oxbärshäck, i norr av trädkransen av alm och den underliggande måbärshäcken och i öster av stödmuren invid den gamla landsvägen. Kvarteret har en speciell karaktär i och med att de flesta gravvårdar är liggande hällar. Gravraden närmast oxbärshäcken är vänd mot väst, resterande vårdar är vända mot öst. Invid kyrkoväggen finns åtta museivårdar från åren 1672-1916 och invid måbärshäcken står sex sekundärt placerade järnkors. Kvarteret är delat av två rabatter av rygghäckskaraktär, den ena med salvia och den andra med funkia.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarteret består av liggande hällar, med ett fåtal undantag. Vårdarnas ålder sträcker sig från 1917 till 2002, med ett överslag från 1950-, 60- och 70-tal, vilket innebär att trots deras annorlunda form är de enkelt utförda med ett minimum av dekorativa element. Den som avviker mest är en vård från 1948 med hörnringar. Anmärkningsvärd är också den rad av elva barngravar som finns i kvarteret. Vårdarna är små och pryds endast med förnamn och åldern på vårdarna varierar från 1948-1983.

Norr om kyrkan finns nästan uteslutande gravhällar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Gravvårdarna i kvarter H har sin motsvarighet i många av de övriga vårdarna på kyrkogården. Det som skiljer dem åt är att här är vårdarna liggande hällar. Varför ett kvarter har avsatts för hällvårdar är osäkert, men det är i det som det kulturhistoriska värdet ligger och karaktären bör bevaras.

Kvarter I

Allmän karaktär

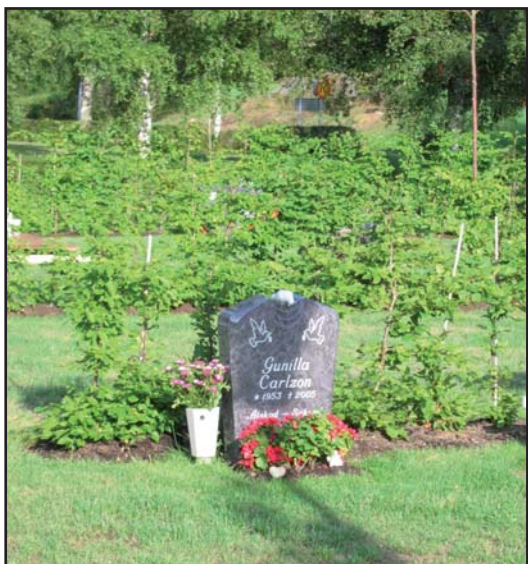
Kvarter I är den nya kyrkogården, öster om den gamla landsvägen. Området inrättades 1968 och ställdes i ordning 2003 och har därför inte varit utnyttjat i någon högre grad. Kvarteret omgärdas av en trädkrans av björk och en häck av bukettapel och ... Tre ovala rygghäckar av avenbok finns planterade samt ett antal ornäsbjörkar, oxlar och lönnar.

Gravvårdstyper

I dagsläget finns endast sju gravvårdar i kvarteret och de flesta av dessa har den moderna naturstensliknande formen med asymmetrisk överkant.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Det kulturhistoriska värdet är främst kopplat till kvarterets tidstypiska utformning och till vårdar med person- eller lokalhistoriskt värde.

Kvarteret började användas först 2004 och är inte utnyttjat i någon högre grad.

Kvarter J, minnes- och urnlunden

Allmän karaktär

En minnes- och urnlund anlades 1983 öster om den nya kyrkogården. Området är mer naturligt än den övriga kyrkogården, med berg som går i dagen och endast vilt växande träd. Ingen gång finns anlagd utan besökare når lunden via en stig. Framför den bro som leder från nya kyrkogården till lunden står ett stort, mörkbetsat träkors. Minneslunden nås via en trappa uppför en berghäll och där finns ljus- och blomhållare. Urnlunden ligger norr om minneslunden. Vårdarna består i de flesta fall av mindre, runda naturstenar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Minnes- och urnlunden har en diskret och enkel framtoning, det kulturhistoriska värdet är främst förknippat med estetiska värden, hur vegetationen används som en del av den rumsliga upplevelsen samt dess roll som en tidstypisk företeelse från 1900-talets slut.

Urngravseden är en modern företeelse och gravvårdarna är därför endast moderna till formen. Typisk är den runda naturstenen.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Hakarps kyrkogård är indelad i tre inbördes olika delar. I väster finns gamla kyrkogården som har medeltida ursprung. Den omgärdar kyrkobyggnaden och avgränsas från den övriga kyrkogården av den forna landsvägen. Den gamla kyrkogårdens omgivande kallmur och trädkrans är typiska drag för landsortskyrkogården liksom grusgångarna som binder samman de olika delarna. Så gott som hela kyrkogården ha varit täckt av grusgravar med tillhörande omgärdningar men den karaktären har idag gått förlorad. Endast i kvarteren söder och sydväst om kyrkan finns bevarade grusgravar och det är desto viktigare att värna dessa liksom det resterande grusgångssystemet. I ovanstående kvarter finns även kyrkogårdens äldsta och mest högresta gravårdar bevarade, i övrigt är det efterkrigstidens låga och breda gravvård som dominerar kyrkogården. Detta är en vanlig utveckling på landets kyrkogårdar, att den sociala skillnaden utjämnades och alla stod lika efter döden. De rygghäckar som finns spelar en viktig roll som rumsskapande inslag. I kvarteret på kyrkans nordsida finns nästan enbart liggande hällar vilket gör att kvarteret avviker från den övriga kyrkogården. Här finns även ett antal museivårdar i sandsten och granit uppställda längs med kyrkoväggen och i gjutjärn längs den norra måbärshäcken. Dessa är tillsammans med äldre vårdar i kvarteren söder och sydväst om kyrkan viktiga representanter för den hantverksmässiga framställningen av gravvårdar. Vårdar med titlar utgör historiska dokument som berättar om yrken och social sammansättning i socknen under gången tid och därför är dessa viktiga att bevara.

Öster om den äldsta kyrkogården finns nya kyrkogården som anlades 1968 men inte togs i bruk förrän 2003 efter att området ställts iordning. Allra längst i öster finns urn- och minneslunden som inrättades 1983 och kontinuerligt använts sedan dess. Den har ett modernt uttryck där vegetationen används som en del av kyrkogårdsrummet. Lunden omgärdas av en trädkrans av björk vilken avgränsar lunden från omgivningen och ökar den naturlika känslan.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

Att tänka på vid förvaltning av kyrkogården

- Vårdar äldre än 1940 och vårdar med titel bör bevaras, helst på plats.
- Vårdar äldre än 1850 och vårdar av järn ska finnas med på kyrkans inventarieföreteckning.
- Grusets närvaro på kyrkogården, i form av gångar och grusgravar

med omgärdning, är ett viktigt karaktärsdrag för landsortskyrkogården.

Referenser

Tryckta källor

Erixon, Sigurd, mfl, (red.) Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Jönköpings län, del III, Uddevalla 1952

Kyrkogårdarna i Huskvarna och Hakarps församlingar

Arkiv

Antikvarisk Topografiska Arkivet, genom kopior i Jönköpings länsstyrelses arkiv (ATA)

Jönköpings läns museums arkiv (JLM)

Muntliga källor

Phebe Eklund, kartingenjör, Lantmäteriaavdelningen, Jönköpings kommun. 061201

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Hakarps församling, Svenska kyrkan
 Rapportansvarig: Ia Manbo
 Foto: Ia Manbo
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Socken: Hakarps socken
 Fastighetsbeteckning: Hakarp 1:22
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Hakarp 7E 1c

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv